

PRACE NAUKOWE

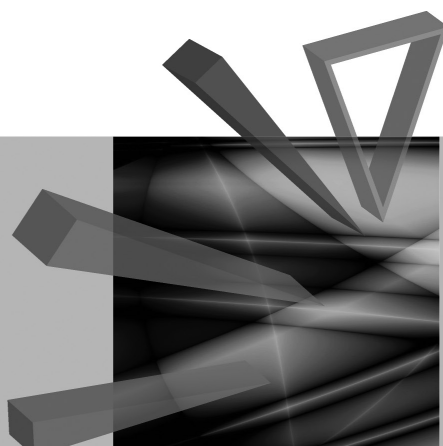
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

296

Kryzys finansowy a programowanie rozwoju jednostek przestrzennych

Redaktorzy naukowi

Stanisław Korenik

Anna Mempel-Śnieżyk

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2013

Redaktor Wydawnictwa: Aleksandra Śliwka

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: K. Halina Kocur

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie

wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2013

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-318-2

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
Agata Bury: Deficyt budżetowy w jednostkach samorządu terytorialnego na przykładzie województwa łódzkiego	11
Piotr Bury, Paweł Dziekański: Sytuacja finansowa powiatów województwa świętokrzyskiego w latach 2008-2010	24
Jacek Chądzyński: Współpraca polskich gmin z organizacjami pozarządowymi – prezentacja wyników badań	36
Adam Dąbrowski: Rewitalizacja jako instrument polityki rozwoju regionalnego w wymiarze lokalnym.	46
Niki Derlukiewicz: Działania podejmowane w Unii Europejskiej na rzecz wspierania innowacyjności gospodarki	56
Dariusz Głuszczyk: Strategia, polityka i system innowacji w regionie – ujęcie teoretyczne	65
Piotr Hajduga: Specjalne strefy ekonomiczne w Polsce a kryzys finansowy i gospodarczy	76
Krzysztof Heffner, Brygida Klemens: Koncepcje zmian i nowe procesy przestrzenne na obszarach wiejskich w Polsce	90
Marian Kachniarz: Konsolidacja a efektywność w ochronie zdrowia	102
Magdalena Kalisiak-Mędelska: Idea miast partnerskich. Przykład Łodzi ..	113
Iryna Kaminska: Financial tools of stimulation of social and economic development of a region	129
Nadiya Khvyshchun: Sytuacja finansowa regionów Ukrainy: okres przed- i pokryzysowy	139
Brygida Klemens: Dostęp do usług publicznych na obszarach wiejskich województwa opolskiego	151
Stanisław Korenik: Globalizacja i gospodarka oparta na wiedzy a nowa przestrzeń gospodarcza	164
Lubov Kovalska: Questions of the assessment and building of Ukraine regions competitiveness	176
Agnieszka Krześ: Rozwój infrastruktury transportu i łączności dużych miast Dolnego Śląska w dobie kryzysu	186
Andrzej Łuczyszyn: Globalizacja i lokalizm w rozwoju lokalnym – wybrane elementy	197
Marian Maciejuk: Fundusze unijne jako źródło zasilania budżetów jednostek samorządowych na Dolnym Śląsku	205
Anna Mempel-Śnieżyk: Władze samorządowe a programowanie rozwoju lokalnego	215

Katarzyna Miszczak: Sytuacja społeczno-gospodarcza polskich województw w dobie obecnego kryzysu finansowego	227
Jarosław Michał Nazarczuk: Specjalne strefy ekonomiczne motorem wzrostu w czasach kryzysu?	241
Mirosława Marzena Nowak: Wpływ spółdzielni mleczarskich na przemiany przestrzenne, ekonomiczne i środowiskowe we współczesnej gospodarce.....	251
Oğuz Özbek: Demarcation problem of spatial planning in the normative regions of Turkey: the provincial development strategy of Kayseri.....	261
Valentina Pidlisnyuk, Lesia Sokol: Approaches to the implementation of sustainable agriculture at the local level: case of Kyiv region, Ukraine	270
Andrew B. Pochtovyuk, Katerina A. Pryakhina: Regional aspects of the management of higher economic education in Ukraine.....	277
Aldona Podgórnjak-Krzykacz: Samorząd gminny w relacjach z administracją rządową – prezentacja wyników badań	285
Jacek Potocki, Zbigniew Piepiora: Uwarunkowania rozwoju rekreacji zimowej we wschodnich Karkonoszach	295
Małgorzata Rogowska: Gospodarka oparta na wiedzy w dobie globalizacji	308
Karolina Rosomacha: Sytuacja Republiki Czeskiej w kontekście rozwoju regionalnego po roku 2000	317
Małgorzata Twardzik: Znaczenie centrów handlowych dla funkcjonowania jednostek osadniczych w strefie zewnętrznej metropolii w województwie śląskim.....	327
Kinga Wasilewska: Samorząd terytorialny kontra alternatywne metody finansowania	338
Marek Wojciechowski: Zamożność a koszt władzy samorządowej w dużych miastach polskich	348

Summaries

Agata Bury: Budget deficit in local government units on the example of Łódź Voivodeship	23
Piotr Bury, Paweł Dziekański: Financial situation of poviats in Świętokrzyskie Voivodeship in 2008-2010	35
Jacek Chądzyński: Co-operation between communities and non-governmental organizations in Poland – presentation of study results.....	45
Adam Dąbrowski: Revitalization as an instrument of regional development policy in the local dimension.....	55
Niki Derlukiewicz: Activities undertaken in the European Union to promote innovation	64

Dariusz Głuszcuk: Innovation strategy, policy and system in the region – theoretical approach.....	75
Piotr Hajduga: Special economic zones in Poland vs. financial and economic crisis.....	89
Krystian Heffner, Brygida Klemens: Concepts of changes and new spatial processes in rural areas of Poland	101
Marian Kachniarz: Consolidation vs. efficiency in health care	112
Magdalena Kalisiak-Mędelska: The idea of partner cities. The example of Łódź.....	128
Iryna Kaminska: Instrumenty finansowe stymulowania rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.....	138
Nadiya Khvyshechun: Ukrainian regions financial situation: before and post-crisis period	150
Brygida Klemens: Access to public services in rural areas of Opole Voivodeship	163
Stanisław Korenik: Globalization and knowledge based on economy vs. new economic space.....	175
Lubov Kovalska: Kwestie oceny i budowania konkurencyjności regionów Ukrainy.....	185
Agnieszka Krześ: Development of transport and communication infrastructure in big cities of Lower Silesia in the time of crisis	196
Andrzej Łuczyszyn: Globalization and localism in local development – selected elements	204
Marian Maciejuk: European Union funds as the supporting source for budgets of self-government units in Lower Silesia region	214
Anna Mempel-Śnieżyk: Local authorities vs. local development programming	226
Katarzyna Miszczak: Social and economic situation of Polish voivodeships in the present financial crisis	240
Jarosław Michał Nazarczuk: Are Polish Special Economic Zones growth poles at the time of austerity?.....	249
Mirosława Marzena Nowak: Influence of dairy cooperatives on space, economic, and environmental changes in modern economy.....	260
Oğuz Özbek: Problem rozgraniczania planowania przestrzennego w normatywnych regionach Turcji: lokalna strategia rozwoju Kayseri.....	269
Valentina Pidlisnyuk, Lesia Sokol: Podejścia do wdrażania zrównoważonego rozwoju w rolnictwie na poziomie lokalnym na przykładzie regionu kijowskiego – Ukraina	276
Andrew B. Pochtovyuk, Katerina A. Pryakhina: Regionalne aspekty zarządzania wyższą edukacją ekonomiczną na Ukrainie	284
Aldona Podgórnjak-Krzykacz: Local government in its relations with central government – presentation of survey results.....	294

Jacek Potocki, Zbigniew Piepiora: Conditions for the development of winter recreation in the eastern part of the Karkonosze Mountains.....	307
Małgorzata Rogowska: Knowledge based economy in the age of globalization	316
Karolina Rosomacha: Situation of regional development in the Czech Republic after 2000	326
Małgorzata Twardzik: Impact of shopping centers for the functioning of settlement units in the outer metropolitan area in Upper Silesian Voivodeship	337
Kinga Wasilewska: Local government vs. alternative financing methods.....	347
Marek Wojciechowski: Affluence vs. the cost of local government authority in Polish major cities.....	358

Mirosława Marzena Nowak

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach – filia w Piotrkowie Trybunalskim

WPLYW SPÓŁDZIELNI MLECZARSKICH PC'PRZEMIANY PRZESTRZENNE, EKONOMICZNE I ŚRODOWISKOWE WE WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARCE

Streszczenie: Przemysł spożywczy, w tym mleczarstwo, należy do najważniejszych i najszybciej rozwijających się gałęzi polskiej gospodarki. Świadczy o tym wzrost wartości produkcji sprzedanej wyrobów mleczarskich (do 20 946 mln zł w 2010 r.) oraz udział w zatrudnieniu. Badane spółdzielnie zatrudniały od 66 do ponad 1570 osób w 2004 r., a w 2010 r. od 40 do ponad 2300 osób. Regionem przodującym w produkcji mleka jest województwo mazowieckie. Ponadto stwierdzono ponad 32-procentowy wzrost wartości skupu produktów rolnych w spółdzielniach mleczarskich, biorąc pod uwagę lata 2004 i 2010. Działalność branży mleczarskiej wpływa także na stan środowiska naturalnego. Dlatego przedsiębiorstwa mleczarskie m.in. ograniczają zużycie wody w swoich zakładach czy też minimalizują ilość odpadów, stosując recykling.

Słowa kluczowe: spółdzielnie mleczarskie, przemiany przestrzenne, przemiany ekonomiczne, ochrona środowiska.

1. Wstęp

Polski przemysł spożywczy od momentu wstąpienia naszego kraju do grupy państw członkowskich Unii Europejskiej znacznie się rozwinął, a funkcjonujące w nim przedsiębiorstwa po okresie przekształceń restrukturyzacyjnych dokonanych w początkowym okresie transformacji rozpoczęły fazę modernizacji w zakresie organizacji, zarządzania i ochrony środowiska.

Rozwój procesów globalizacyjnych i ich skutki na płaszczyźnie funkcjonowania przedsiębiorstw w przemyśle mleczarskim są dostrzegalne także na polskim rynku. A efekty tych procesów mają znaczenie dla przedsiębiorstw funkcjonujących w naszym kraju. Najważniejszymi kierunkami restrukturyzacji były w ich przypadku procesy konsolidacji i specjalizacji produkcji.

* Praca naukowa finansowana ze środków budżetowych na naukę na lata 2010-2013 jako projekt badawczy nr NN112204539.

Ponadto dzisiejszy konsument zwraca uwagę nie tylko na cenę, ale również na jakość i bezpieczeństwo nabywanych produktów. Z tego względu w spółdzielniach mleczarskich znaczenia nabiera skuteczność podejmowanych działań ochronnych względem środowiska naturalnego. Wynika to z faktu, iż działalność branży mleczarskiej wpływa na stan tego środowiska. Dlatego celem pracy było przedstawienie wpływu spółdzielni mleczarskich na przemiany przestrzenne, ekonomiczne i środowiskowe we współczesnej gospodarce. Szczególną uwagę zwrócono na liczbę spółdzielni, ich rozmieszczenie na terenie kraju, wielkość produkcji mleka, zatrudnienie w spółdzielniach mleczarskich, wartość skupu produktów rolnych według jednostek skupujących oraz ochronę środowiska.

2. Przemiany przestrzenne i ekonomiczne

Przestrzeń to pojęcie trudne do zdefiniowania. Podstawową kategorią przestrzeni jest „przestrzeń geodezyjna” – będąca odzwierciedleniem kształtu i wymiarów Ziemi i stanowiąca jednocześnie „przestrzeń życiową” dla człowieka i tworzonych dla niego struktur społecznych, gospodarczych i politycznych¹. Przestrzeń ekonomiczną można zdefiniować jako przestrzeń odwzorowującą wszystkie ekonomiczne wymiary rzeczywistości, w której człowiek żyje, stale lub okresowo prowadzi swoją działalność produkcyjną, usługową, konsumpcyjną i społeczną. W obrębie tej przestrzeni zachodzą wszelkie przejawy aktywności produkcyjnej i nieprodukcyjnej człowieka².

Omawiając wpływ spółdzielni mleczarskich na przemiany przestrzenne i gospodarcze, zwrócono uwagę na liczbę spółdzielni mleczarskich i ich rozmieszczenie na terenie kraju. Liczbę spółdzielni mleczarskich przeanalizowano na podstawie spółdzielni zrzeszonych w Krajowym Związku Spółdzielni Mleczarskich Związek Rewizyjny (tab. 1). Jak wynika z danych zawartych w tab. 1, najwięcej spółdzielni mleczarskich znajduje się w województwach łódzkim i wielkopolskim – po 13, co stanowi prawie 15,5% zrzeszonych w KZSM, następnie w województwach lubelskim i mazowieckim po 10 spółdzielni (prawie 12%); najmniej spółdzielni występuje w województwach dolnośląskim, lubuskim i zachodniopomorskim – po 1 spółdzielni (około 1,2%).

Polskie mleczarstwo przeszło proces gruntownej restrukturyzacji, który obejmował przekształcenia własnościowe, koncentrację skali przetwórstwa oraz modernizację produkcji. W wyniku przekształceń własnościowych wykształciła się grupa silnych przedsiębiorstw, będących spółkami kapitału prywatnego, w tym także zagranicznego. Równocześnie postępowała konsolidacja kapitału i struktur podmiotowych w sektorze spółdzielczym. W rezultacie na krajowym rynku funkcjonuje obec-

¹ W Gorzym-Wilkowski., *Gospodarka przestrzenna samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006, s. 15.

² T. Bajerowski, *Podstawy teoretyczne gospodarki przestrzennej i zarządzania przestrzenią*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2003, s. 25.

nie kilkanaście silnych ekonomicznie spółdzielni mleczarskich. W wyniku przemian strukturalnych zmniejszyła się, jak już wspomniano, liczba przedsiębiorstw przy równoczesnym wzroście skali przetwórstwa, która jest mierzona przerobem mleka na firmę. W latach 2003-2009 średni przerób surowca na przedsiębiorstwo wzrósł z 25,5 do 43 tys. litrów³.

Jak podkreśla Mierzwa, najważniejszymi kierunkami restrukturyzacji były w ich przypadku procesy konsolidacji i specjalizacji produkcji. Od 1990 do 2008 r. ok. 154 spółdzielnie mleczarskie uległy likwidacji, a na rynku pojawiło się wiele podmiotów prywatnych, w tym zagranicznych⁴. Tendencja ta jest nadal widoczna. Na podstawie danych zawartych w tab. 1 należy stwierdzić, iż liczba spółdzielni zrzeszonych w tym związku zmniejszyła się od marca 2012 r. o 5 spółdzielni mleczarskich. Wynika to z zaprzestania działalności przez spółdzielnie lub ma związek z łączeniem się spółdzielni (połączenie się Spółdzielni Mleczarskiej Mlekovita w Wysokiem Mazowieckiem ze spółdzielnią mleczarską w Białej Podlaskiej)⁵.

Według Skorygowanego Programu Restrukturyzacji Mleczarstwa w Polsce wyróżniono następujące regiony, w których rozwój mleczarstwa i spółdzielni mleczarskich miał być najbardziej obiecujący: podlaski, lubelski, wielkopolski, łódzki, mazowiecki i pomorski. Okazało się, że wskazania Skorygowanego Programu znalazły potwierdzenie w praktyce (tab. 2). Wyjątek stanowił tutaj region pomorski.

Wielkość produkcji mleka w poszczególnych województwach potwierdza, że regionami przodującymi w produkcji mleka są województwa: mazowieckie, podlaskie, wielkopolskie, łódzkie i lubelskie. Regionem, gdzie produkcja mleka jest największa, jest województwo mazowieckie. Produkcja mleka w tym regionie w 2005 r. wynosiła 2190,3 mln l, by w roku 2010 osiągnąć 2772,9 mln l. Produkcja mleka wzrosła w 2010 r. w porównaniu do roku 2005 o ok. 26,6%. Na drugim miejscu uplasowało się województwo podlaskie z produkcją mleka wielkości 1626,0 mln l w 2005 r., by w 2010 r. osiągnąć wielkość produkcji równą 1969,4 mln l (wzrost o ponad 21%). Trzecie pod względem produkcji mleka województwo wielkopolskie odnotowało w analogicznym okresie wzrost produkcji mleka z 1324,3 mln l do 1431,1 mln l (niewiele ponad 8%).

³ P. Szajner, *Sektor mleczarski w Polsce. Problemy i perspektywy*, „Przemysł Spożywczy” 2010, nr 7/8, s. 30.

⁴ D. Mierzwa, *Przedsiębiorstwo spółdzielcze. Tradycja i współczesność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław 2010, s. 187.

⁵ Mlekovita powiększa grupę kapitałową o SM z Białej Podlaskiej <http://www.portalspozywczy.pl/mleko/wiadomosci/mlekovita-powieksza-grupe-kapitalowa-o-sm-z-bialej-podlaskiej,62417.html> 26.08.2012.

Tabela 1. Spółdzielnie mleczarskie zrzeszone w Krajowym Związku Spółdzielni Mleczarskich. Związek Rewizyjny

Województwo	Ilość	%
Dolnośląskie	1	1,19
Kujawsko-pomorskie	5	5,95
Lubelskie	10	11,90
Lubuskie	1	1,19
Łódzkie	13	15,48
Małopolskie	5	5,95
Mazowieckie	10	11,90
Opolskie	2	2,38
Podkarpackie	3	3,57
Podlaskie	6	7,14
Pomorskie	2	2,38
Śląskie	6	7,14
Świętokrzyskie	4	4,76
Warmińsko-mazurskie	2	2,38
Wielkopolskie	13	15,48
Zachodniopomorskie	1	1,19

Źródło: <http://www.mleczarstwpolskie.pl/menu-1/czlonkowie> (25.08.2012).

Tabela 2. Produkcja mleka krowiego ogółem według województw w latach 2005- 2010 (w mln l)

Województwo	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Dolnośląskie	239,4	236,4	215,4	207,5	196,0	172,2
Kujawsko-pomorskie	749,9	728,2	745,1	808,1	886,7	868,6
Lubelskie	1033,2	931,9	898,8	859,7	822,7	742,4
Lubuskie	130,5	128,2	126,8	133,8	118,9	108,4
Łódzkie	1054,5	988,3	1047,1	1029,0	1008,3	963,6
Małopolskie	512,7	461,5	467,4	462,4	387,1	353,0
Mazowieckie	2190,3	2281,6	2301,2	2478,9	2453,0	2772,9
Opolskie	298,7	270,8	263,4	255,4	257,8	290,2
Podkarpackie	460,7	404,3	414,6	407,9	336,1	271,9
Podlaskie	1626,0	1766,5	1807,4	1943,0	2130,2	1969,4
Pomorskie	310,2	322,3	327,8	340,2	305,1	286,2
Śląskie	268,2	252,3	263,1	262,8	253,0	228,5
Świętokrzyskie	371,4	353,2	354,8	353,8	357,9	366,1
Warmińsko-mazurskie	811,1	854,0	832,8	862,6	907,2	922,3
Wielkopolskie	1324,3	1453,2	1478,0	1459,5	1478,6	1431,1
Zachodniopomorskie	194,4	200,7	205,4	198,8	186,0	174,3
Polska	11575,5	11633,4	11743,7	12063,4	12084,6	11921,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2011, s. 192; 2010 s. 193; 2009, s. 194; 2008, s. 310; 2007, s. 300.

W pozostałych regionach kraju produkcja mleka była znacznie mniejsza. Najniższą produkcją mleka charakteryzuje się województwo lubuskie. Produkcja mleka w tym województwie spadła ze 130,5 mln l w 2005 r. do 108,4 mln l w 2010 r. W 2005 r. było to zaledwie niecałe 6% produkcji mleka województwa mazowieckiego, natomiast w roku 2010 produkcja ta wynosiła już tylko ok. 4%.

Ponad połowa wyprodukowanego mleka w kraju pochodziła z dwóch regionów: centralnego i wschodniego. Najlepsze wyniki pod względem wielkości i intensywności produkcji mleka uzyskiwano w regionie południowo-zachodnim⁶.

Wiele ze spółdzielni mleczarskich jest często nielicznymi, znaczącymi podmiotami działającymi na terenie gminy lub powiatu, stanowiącymi duży rynek pracy w regionie, co jest szczególnie istotne, jeżeli weźmie się pod uwagę, że większość z nich jest zlokalizowana w małych miejscowościach.

Tabela 3. Zatrudnienie w wybranych spółdzielniach mleczarskich zrzeszonych w KZSM w latach 2004-2010

Nr SM	Liczba zatrudnionych						
	Lata						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
SM 1	459	459	494	589	603	544	557
SM 2	1576	1662	1688	1754	2586	2403	2312
SM 3	166	165	150	99	92	105	106
SM 4	501	514	520	560	706	794	827
SM 5	502	645	623	622	602	628	610
SM 6	223	213	210	207	209	202	197
SM 7	147	144	144	147	140	141	133
SM 8	bd	bd	130	129	108	89	93
SM 9	214	209	210	206	214	207	216
SM 10	260	260	250	235	219	218	201
SM 11	310	390	291	308	305	314	319
SM 12	470	461	436	421	400	391	396
SM 13	334	329	317	284	272	273	270
SM 14	120	120	125	123	121	121	120
SM 15	74	69	71	55	52	56	48
SM 16	104	97	96	107	111	117	117
SM 17	197	171	153	151	141	145	146
SM 18	603	559	525	497	451	464	461
SM 19	351	365	374	362	348	346	341
SM 20	66	63	59	45	43	41	40

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych spółdzielni mleczarskich.

⁶ R. Mroczek, *Regionalne zróżnicowanie przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego*, „Przemysł Spożywczy” 2007, nr 12, s. 38-39.

Dane zawarte w tab. 3 przedstawiają liczbę osób zatrudnionych w spółdzielniach mleczarskich. Trudno jednoznacznie stwierdzić, że zatrudnienie w analizowanych spółdzielniach mleczarskich wzrastało czy też malało.

Zatrudnienie (zob. tab. 3) kształtowało się różnie w poszczególnych latach i w poszczególnych spółdzielniach. Stwierdzono, że badane spółdzielnie zatrudniały w 2004 r. od 66 do ponad 1570 osób. Zatrudnienie w spółdzielni z najmniejszą liczbą pracowników stanowiło zaledwie 4,18%, w stosunku do zatrudnienia w spółdzielni z największą liczbą pracowników. Z kolei w 2010 r. badane spółdzielnie zatrudniały od 40 do ponad 2300 pracowników. W przypadku siedmiu spółdzielni odnotowano wzrost zatrudnienia w 2010 r. w stosunku do roku 2004. W jednej z analizowanych spółdzielni zaobserwowano systematyczny wzrost zatrudnienia w latach 2004-2010 z 501 pracowników do 827.

Biorąc pod uwagę wartość skupu produktów rolnych według jednostek skupujących (tab. 4), stwierdzono, że wartości te przedstawiały się różnie w poszczególnych latach. Największe wartości skupu w spółdzielniach mleczarskich odnotowano w latach 2007, 2009 i w roku 2010. W 2005 r. wartość skupu produktów rolnych w spółdzielniach mleczarskich wynosiła ponad 90,5% w stosunku do wszystkich spółdzielni. Analizując lata 2004 i 2010, stwierdzono, że wartość skupu produktów rolnych w spółdzielniach mleczarskich wzrosła z 5277,8 mln zł do 6987,8 mln zł (wzrost o ok. 32,4%).

Tabela 4. Wartość skupu produktów rolnych (w mln zł) według jednostek skupujących (ceny bieżące) w latach 2004-2010

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ogółem	30333,5	30948,0	31296,0	35951,6	35416,5	37142,7	43223,3
Spółdzielnie	5920,8	6593,1	6774,8	7478,2	7381,6	6567,3	7975,4
W tym spółdzielnie mleczarskie	5277,8	5972,9	5861,8	6673,8	6584,2	5811,5	6987,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznika Statystycznego Rolnictwa 2011, s. 242; 2008, s. 333.

Biorąc natomiast pod uwagę wartość produkcji sprzedanej wyrobów mleczarskich w latach 2004-2010, stwierdzono, że wartość ta wzrosła w 2005 r. w stosunku do roku 2004 o ponad 8,4%. W roku 2006 odnotowano spadek o ok. 3,84% w stosunku do roku 2005. Natomiast w latach 2007-2010 odnotowano systematyczny wzrost wartości produkcji sprzedanej wyrobów mleczarskich z 18 525,4 mln zł do 20 946,9 mln zł. Wartość produkcji sprzedanej wyrobów mleczarskich wzrosła z 15 149,9 mln zł w 2004 r. do 20 946,9 mln zł w 2010 r. (wzrost o ponad 38,2%). Wzrost wartości produkcji sprzedanej wyrobów mleczarskich świadczy o tym, że branża mleczarska jest ważną częścią przemysłu spożywczego w Polsce. Rozwój tej

branży wynika m.in. z postępu technicznego związanego z modernizacją przedsiębiorstw czy też z wysokiego popytu na jego wyroby, spowodowanego kampaniami reklamowymi promującymi zdrową mleczną dietę.

Tabela 5. Wartość produkcji sprzedanej wyrobów mleczarskich (w mln zł) w latach 2004-2010

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
15149,9	16431,9	15801,1	18525,4	18990,2	19146,6	20946,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznika Statystycznego Rolnictwa 2011, s. 284; 2008, s. 284.

3. Przemiany środowiskowe

Jak już wcześniej wspomniano, znaczenie skutecznie podejmowanych działań ochronnych względem środowiska naturalnego ważne jest dla przedsiębiorstw rolno-spożywczych, w tym także dla spółdzielni mleczarskich. Wynika to z faktu, iż działalność branży mleczarskiej wpływa na stan tego środowiska.

Cechą charakterystyczną spółdzielni mleczarskich jest znaczne zużycie wody na potrzeby zarówno technologiczne, jak i pozatechnologiczne, związane z utrzymaniem higieny oraz wytwarzaniem ciepła i chłodu. W celu porównania ilości zużytej wody przez zakłady mleczarskie o różnych profilach produkcyjnych oblicza się jednostkowe zużycie wody wyrażone w litrach na kilogram produktu. Bylund podaje, że nowoczesne zakłady mleczarskie pobierają zwykle 1,3-2,5 wody/ kg przetworzonego mleka, przy czym spotyka się także znacznie mniejsze zużycie wynoszące 0,8-1 l wody/kg mleka. W innym opracowaniu podano, że ilość wody zużytej w mleczarni mieści się zwykle w granicach – od takiej samej ilości do trzech razy większej od ilości przerobionego mleka. Współczynnik ten zależy od profilu produkcji danego zakładu i zmienia się w szerokim zakresie od 0,5 do 11 litrów wody/l przetworzonego mleka. Zdecydowanie więcej wody zużywają zakłady, których profil produkcji jest związany z produkcją serów i mleka w proszku⁷.

W przemyśle mleczarskim wytwarzana jest znaczna ilość ścieków, charakteryzujących się wysokim poziomem BZT₅, ChZT, zmiennym Ph oraz dużą ilością zawiesiny ogólnej, azotu, fosforu, białka, tłuszczów itp. Natomiast w emisji zanieczyszczeń do atmosfery dominują duże ilości pyłów i gazów wytwarzanych w kotłowniach. Ponadto podczas produkcji w zakładach mleczarskich powstają odpady opakowaniowe, popiół i żużel z kotłów opalanych węglem oraz osady ściekowe⁸. W celu ograniczenia zużycia wody przedsiębiorstwa mleczarskie stosują: optymal-

⁷ Z. Zander, F. Dojnowiec, L. Zander, *Woda w przemyśle*, „Przemysł Spożywczy” 2010, nr 11, s. 27-28.

⁸ A. Kasztelan, *Oddziaływanie przemysłu spożywczego na środowisko naturalne*, „Przemysł Spożywczy” 2008, nr 10, s.60, 62.

ną konfigurację urządzeń, ograniczenie liczby płukania w systemach CIP (*clean in place*), wykorzystują wodę z węży do mycia zakładu i pojazdów, stosują zamknięte obiegi wody do chłodzenia⁹, stały monitoring zużycia wody i racjonalną gospodarkę wodną na terenie zakładu¹⁰. Cechą charakterystyczną przedsiębiorstw mleczarskich jest także wytwarzanie znacznej ilości odpadów. W celu zminimalizowania ich ilości stosuje się recykling, wprowadza modyfikacje technologii oraz usprawnia gospodarkę wewnątrzzakładową. Do najmniej popularnych sposobów minimalizacji ilości odpadów zaliczono stosowanie opakowań wielokrotnego użytku oraz modyfikacje produktów¹¹. Natomiast najczęstszym sposobem stosowanym w celu ograniczenia emisji spalin do atmosfery jest przechodzenie na opalanie gazem¹². Kluczowymi czynnikami, które wpłynęły na podjęcie działań na rzecz ochrony środowiska w omawianych spółdzielniach mleczarskich, były: chęć obniżenia kosztów (takiej odpowiedzi udzieliło 65% badanych spółdzielni), następnie przymus prawny, który wynika z obowiązujących przepisów [Ustawa...2001], oraz koordynacja polityki ekologicznej z polityką innych działań spółdzielni mleczarskich (po 55% odpowiedzi)¹³.

4. Podsumowanie

Integracja z Unią Europejską zakończyła okres rozdrabniania w przemyśle spożywczym. Bezpośrednio po akcesji nasiliły się procesy koncentracji oraz specjalizacji produkcji. Zjawiska te były efektem zaistnienia nowych uwarunkowań rynkowych, które istotnie zmieniły kierunek rozwoju struktur podmiotowych przetwórstwa spożywczego.

Procesy koncentracji produkcji przebiegały najszybciej m.in. w przemyśle mleczarskim. Konsekwencją koncentracji produkcji była znaczna redukcja zatrudnienia, a w ślad za nią szybki wzrost wydajności pracy.

Ogólnie na lokalizację przemysłu rolno-spożywczego wpływa wiele czynników warunkujących prowadzenie działalności gospodarczej na danym terenie. Wśród nich za najważniejsze należy uznać: przestrzeń – jej zróżnicowanie i zmienność, politykę państwa względem danego terenu, zorganizowanie przemysłu i ochronę śro-

⁹ B. Hadryjańska, *Zróżnicowanie działań ekologizacyjnych w przedsiębiorstwach mleczarskich w zależności od ich wielkości*, [w:] Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, *Roczniki Naukowe*, tom XIII, zeszyt 1, s. 140-145.

¹⁰ K. Pielech-Przybylska, *Ochrona środowiska w przemyśle spożywczym*, „Przemysł Spożywczy” 2006, nr 11, s. 2-6.

¹¹ B. Hadryjańska, *Ekologizacja procesu produkcji wielkopolskich przedsiębiorstw mleczarskich*, [w:] *Problemy Rolnictwa Światowego*, t.10 (XXV), zeszyt 1, s.75-76.

¹² B. Hadryjańska, *Zróżnicowanie działań ekologizacyjnych w przedsiębiorstwach mleczarskich w zależności od ich wielkości*, [w:] Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu *Roczniki Naukowe*, tom XIII, zeszyt 1, s. 145.

¹³ Badania własne.

dowiska¹⁴. Na rozmieszczenie zakładów mleczarskich znaczący wpływ ma wielkość produkcji mleka, która jest skorelowana z wielkością użytków rolnych, a zwłaszcza trwałych użytków zielonych. Mniejszy wpływ mają takie czynniki, jak powierzchnia regionu czy liczba mieszkańców¹⁵. Ważnym wyróżnikiem przemysłu mleczarskiego jest jego silny związek ze środowiskiem naturalnym przez uwarunkowany przyrodniczo proces produkcji surowca. Warunki naturalnie wpływają na techniki wytwarzania w rolnictwie, na rozmiary kosztów produkcji, na poziom jej intensywności oraz na przestrzenne zróżnicowanie form organizacyjnych w produkcji rolnej. Warunki przyrodnicze, w których pozyskiwane jest mleko surowe, oddziałują więc także na koszty produkcji przedsiębiorstw mleczarskich oraz jakość produktów finalnych¹⁶.

Literatura

- Bajerowski T., *Podstawy teoretyczne gospodarki przestrzennej i zarządzania przestrzenią*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2003.
- Firlej K., *Lokalizacja przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w fazie transformacji*, [w:] Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, tom XI, zeszyt 1.
- Gorzym-Wilkowski W., *Gospodarka przestrzenna samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.
- Hadryjańska B., *Ekologizacja procesu produkcji wielkopolskich przedsiębiorstw mleczarskich*, „Problemy Rolnictwa Światowego” t. 10 (XXV), zeszyt 1.
- Hadryjańska B., *Zróżnicowanie działań ekologizacyjnych w przedsiębiorstwach mleczarskich w zależności od ich wielkości*, [w:] Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, tom XIII, zeszyt 1.
- Kasztelan A., *Oddziaływanie przemysłu spożywczego na środowisko naturalne*, „Przemysł Spożywczy” 2008, nr 10.
- Komor A., *Regionalna baza surowcowa jako źródło przewag konkurencyjnych przedsiębiorstw mleczarskich*, [w:] Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, tom X, zeszyt 4.
- Mierzwa D., *Przedsiębiorstwo spółdzielcze. Tradycja i współczesność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- Mlekovita powiększa grupę kapitałową o SM z Białej Podlaskiej <http://www.portalspozywczy.pl/mleko/wiadomosci/mlekovita-powieksza-grupe-kapitalowa-o-sm-z-bialej-podlaskiej,62417.html> 26.08.2012.
- Mroczek R., *Regionalne zróżnicowanie przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego*, „Przemysł Spożywczy” 2007, nr 12.

¹⁴ K. Firlej, *Lokalizacja przedsiębiorstw przemysłu spożywczego w fazie transformacji*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu Roczniki Naukowe, tom XI, zeszyt 1, s. 84.

¹⁵ R. Mroczek, *Regionalne zróżnicowanie przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego*, „Przemysł Spożywczy” 2007, nr 12, s. 40.

¹⁶ A. Komor, *Regionalna baza surowcowa jako źródło przewag konkurencyjnych przedsiębiorstw mleczarskich*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu Roczniki Naukowe, tom X, zeszyt 4, s. 176.

- Nowak M.M., *Znaczenie spółdzielni mleczarskich w rozwoju regionalnym*, [w:] *Wybrane problemy gospodarki lokalnej*, red. P. Dziekański, Wydawca STOWARZYSZENIE Nauka, Edukacja, Rozwój, Ostrowiec Świętokrzyski 2012.
- Pielech-Przybylska K., *Ochrona środowiska w przemyśle spożywczym*, „Przemysł Spożywczy” 2006, nr 11.
- Szajner P., *Sektor mleczarski w Polsce. Problemy i perspektywy*, „Przemysł Spożywczy” 2010, nr 7/8.
- Zander Z., Dojnowiec F., Zander L., *Woda w przemyśle*, „Przemysł Spożywczy” 2010, nr 11.
- Zalewski A., *Skorygowany program restrukturyzacji mleczarstwa*, „Przegląd Mleczarski” 1999, nr 1, s. 1-9, 1999, nr 2.

INFLUENCE OF DAIRY COOPERATIVES ON SPACE, ECONOMIC, AND ENVIRONMENTAL CHANGES IN MODERN ECONOMY

Summary: Food industry, including dairy industry, belongs to one of the most important and fastest developing branches of Polish economy. It has influence on space and economic changes. This fact is confirmed by the increase in value of production sale of dairy products (PLN 15149.9 million in 2004 to PLN 20946 million in 2010) and the participation in employment. The researched cooperatives employed from 66 to over 1570 people in 2004 and from 40 to 2300 people in 2010. The largest number of dairy cooperatives united in KZSM is in the Łódź and Wielkopolska Voivodeships – 13 in each. The smallest number of cooperatives is in Lower Silesia, Lubuskie, and West Pomeranian Voivodeships – 1 in each. Mazowsze Voivodeship is the leading region in milk production, with 2190.3 million liters in 2004 and 2772.9 million liters in 2010. Moreover, considering years 2004 and 2010, a 32% increase in value of agricultural products purchase in dairy cooperatives has been noted. The activities of dairy industry have also influence on the state of natural environment. For this very reason dairy cooperatives reduce the use of water in their plants. They achieve this through limiting the number of rinsing in the Clean In Place systems (CIP), or using closed water cooling circuits among others. In order to minimize the amount of waste the companies use recycling. They use gas heating to reduce the amount of exhaust emitted to the atmosphere. The modernization of plants has decreased the amount of water in liters per kilogram of product. More water is used in plants producing cheese and powdered milk (0.5-11 liters of water per liter of processed milk).

Keywords: dairy cooperatives, spatial transformations, economic transformations, environmental protection.